

ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΘΕΣΕΩΣ

[Παράρτημα τῆς Ἑστῆς].

1877

Ἡ ἐπομένη πραγματεία ἀπεστάλη ἡμῖν ὑπὸ φιλο-
πάτριδος ὁμογενοῦς, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ βιοῦντος. Δημο-
σιεύεται δὲ ὁλοκλήρως αὐτοῦ, ὅπως διανεμηθῇ δωρεάν πρὸς
τοὺς συνδρομητάς τῆς Ἑστίας. Σ. τ. Δ.

Ἐκδόθη ἐπὶ τῆς σημερινῆς

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΘΕΣΕΩΣ

Α'

Ἀνέγνωμεν ἐσχάτως φυλλάδιόν τι ἐκδοθὲν
ἀνωνύμως κατὰ τὸ 1854 ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν
«Ἑλληνισμὸς ἢ Ῥωσσισμὸς.» Ἡ δρῶν κρίσις καὶ
τὸ διορατικὸν τοῦ τότε γράψαντος προὐκάλεσε
τὸν θαυμασμόν μας. Δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ὁ
συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου τούτου προεφίτευσεν
ἐκτοτε πᾶν ὅ,τι συνέβη μέχρι τοῦδε. Κατὰ τὴν
ἐποχὴν ἐκείνην οἱ πλείστοι τῶν πολιτικῶν τῆς
τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δύσεως ἠμβλυώπου ἐπὶ πραγ-
μάτων, ἅτινα καθαρῶς ἐδείκνυνον τί ἡ Ῥωσσία
διεβουλεύετο ἀπὸ ἐποχῆς πολὺ ἀρχαιοτέρης ἢ ἐάν
ἔλπειεν ἡ ἀμβλυωπία αὐτῆς, ἡ μὲν ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι
ὤφειλε τοῦλάχιστον νὰ μὴ δυσχερεστήσῃ τὰς Δυ-
τικὰς δυνάμεις διὰ τοῦ κινήματος τοῦ 1854, οὔτε
νὰ παρασυρθῇ εἰς τὴν ἐξέγερσιν καὶ ὑποστήριξιν
τῆς κρητικῆς ἐπανάστασεως κατὰ τὰ 1866 καὶ
1867, αἱ δὲ Δυτικαὶ Δυνάμεις ὁποῖαν ἐνίκησαν
τὴν Ῥωσσίαν ὤφειλον νὰ μὴ περιορισθῶσιν εἰς
τὴν πρόκλησιν ὑποσχέσεων καὶ λόγων κενῶν, ἀλλ' ἔκ-
τοτε ν' ἀπαιτήσωσι καὶ λάθωσιν ἐπαρκεῖς ὕλικας
ἐγγυήσεις παρὰ τῆς Τουρκίας περὶ τῆς πραγμα-
τικῆς βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον
αὐτῆς διατελούντων Χριστιανῶν, μετὰ δὲ τοῦτο
νὰ μὴν ἀφήσωσι τὸν ἀσθενῆ ἄνευ ἀδιαλείπτου
ἐκτροχίας ἐπιτηρήσεως, ἀλλὰ τὸν ἀντίον νὰ κατα-
πολεμῶσι δραστηρίως ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς
πολεμῶσι δραστηρίως ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς
ἀσθενείας δι' ἡρωϊκῶν φαρμάκων ὤφειλον ἀγού-
σως νὰ ἐποπτεύωσι πᾶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κίνημα
τῆς Ῥωσσίας καὶ πᾶν ἐπισόδιον ἐξ αὐτοῦ προερ-
χόμενον νὰ ἐκκόπτωσιν ἐκ τῆς ῥίζης. Ὁφείλον,
ἅμα ἀνεφάνῃ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα, ἀντὶ νὰ
περισπῶνται εἰς προσπάθειάς ματαιάς, νὰ διδῶσι
τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φύσιν καὶ ἐκρίζωσωσι τὸν τρί-
βλον τοῦτον πρὶν ἢ ἀναπτυχθῇ. Ὁφείλον τέλος
νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἡ Ἀνατολὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ με-
τατραπῇ εἰς Δύσιν καὶ ἐπομένως νὰ ζητήσωσιν
ἀπὸ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπάρχοντα στοιχεῖα τὰ
μᾶλλον ζωτικώτερα καὶ ἐπιδεικνύοντα βελτιώσεως,
νὰ ὑποβοηθήσωσι δὲ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον
αὐτῶν εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπάρχῃ ὁ διάδοχος τοῦ
τουρκικοῦ ἐν Εὐρώπῃ καθεστώτος, ἂν καὶ ὅταν
ἐπῆρχετο τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου.

Ἀλλὰ περὶ τῶν παρελθόντων δὲν πρόκειται·
ταῦτα κατέστησαν κτῆμα τῆς ἱστορίας, ἥτις θέ-
λει κρίνει περὶ τῶν παραιτίων τῆς σημερινῆς κα-
ταστάσεως. Εἰς ἣν περιέστησαν σήμερον τὰ πράγ-
ματα θέσιν, σκοπὸς ἡμῶν εἶναι νὰ θίξωμεν μό-
νον τὰ ἀπὸ τοῦ 1854 μέχρι σήμερον συμβεβη-
κότα καὶ ὅσον συντελοῦσιν εἰς τὴν μελέτην τοῦ
θέματος ἡμῶν, προσπαθοῦντες συνάμα νὰ διδῶ-

μεν, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, τὰς σημερινὰς
διαθέσεις ἐκάστης τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὡς
πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ ὡς πρὸς τὸν Ἑλ-
ληνισμόν, διότι ἡ μελέτη αὕτη δύναται νὰ μᾶς
διδῇ εἰς τὴν ἐξέρεσιν τῆς κρείττονος διὰ τὸν
Ἑλληνισμόν πορείας, ὅπως ἐκ τῶν περιστάσεων
ἢ ὠφελῇ ἢ τοῦλάχιστον ἀποφύγῃ τὰ χεῖρω.

Καθ' ἡμᾶς, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφι-
βολία, ὅτι ἡ Ῥωσσία, καὶ ἡττηθεῖσα κατὰ τὸν
Κριμαϊκὸν πόλεμον, δὲν ἤλλαξε τὸ σχέδιόν της
ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολήν· ἀπεναντίας δέ, ὡς αὐ-
τὸς ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐν τῷ ὑπομνήματι
αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν κατὰ τὸ
1853 ἐβεβαίους ἀφῆκεν οἰονεῖ ἐπίσημον διαθή-
κην, δι' ἧς ἐκληροδοτεῖ εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ
τὴν διάλυσιν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐπ' ὠ-
φελείᾳ ἐν γένει τῆς σλαβικῆς φυλῆς· πλὴν δὲ
τούτου τῷ ἀφῆκε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκτελέσῃ ὡς
τάχιστα τὴν Ῥωσσίαν διὰ πάσης κατὰ τῆς τουρ-
κικῆς αὐτοκρατορίας προσβολῆς ἢ βλάβης, ἣν
ἤθελον ἐπιτρέψει αἱ περιστάσεις. Εἶναι ἀληθές,
ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, εὐθὺς ὡς ὑπέ-
γραψε τὴν συνθήκην τοῦ 1854, συνοῖδε τὰς ἀπεί-
ρους ἐλλείψεις τῆς αὐτοκρατορίας του καὶ τὴν ἀ-
ναπόδραστον ἀνάγκην τῆς εἰσαγωγῆς βελτιώσεων·
Ἠσχολήθη λοιπὸν ἀνεκδότως εἰς τὰς ἐσωτερικὰς
βελτιώσεις, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐλησμόνησε τὴν
ἐντολὴν τοῦ προκατόχου του· ἐνθ' ὅτε προῆγε τὴν
ἐσωτερικὴν τοῦ Κράτους του κατάστασιν, ἐπωφε-
λεῖτο πάσης περιστάσεως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ὅπως
παρασκευάσῃ τὸ κατὰ τῆς Τουρκίας σχέδιόν του·
δυσολογούμενον δὲ εἶναι, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐργασία
διεξήγετο μετὰ περισκέψεως καὶ ἐκτενέως δια-
κρινούσης τοὺς διπλωματικούς αὐτῆς πράκτορας.
Τὰ ἐνεργηθέντα ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ἐν Βουλγαρίᾳ,
Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, τὰ κατὰ τὴν Κρητικὴν
ἐπανάστασιν, τὰ μετὰ ταῦτα ἐν Κωνσταντινου-
πόλει, τὰ συνδεόμενα μὲ τοὺς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μο-
ναχοὺς, τὰ κατὰ τὴν βεζυρβανίαν τοῦ Μαχμούτ
Πασᾶ, τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βοσνίας
καὶ Ἑρζεγοβίνης καὶ τὰ κατὰ τὴν τῆς Βουλγαρίας
ἀνέγνωσαν καὶ ἐξετίμησαν πάντες τοσοῦτο εὐ-
κρινῶς, ὥστε οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι
πάντα τὰ εἰρημνὰ ζητήματα ὑπεκινήθησαν ὑπὸ
τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὸ ἑαυτῆς συμφέρον, πάντα δὲ
τὰ συμβεβηκότα προητοιμάσθησαν ἢ ὑπεδαυλί-
σθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας. Δὲν εἶναι ἔργον ἡμῶν ὁ
ἐλεγχος τῆς Ῥωστικῆς πολιτικῆς κατὰ τὸν γαλ-
λο-αὐστριακὸν τοῦ 1859 οὔτε κατὰ τὸν δανο-
πρωσικόν, οὔτε κατὰ τὸν αὐстро-πρωσικόν, οὔτε
τέλος κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον. Πρόδη-
λον εἶναι, ὅτι, ἂν ἡ συνολομολογήθῃ ἡ συνθήκη
τοῦ 1856, ἐκ τῶν δύο οὐδετέρων Δυνάμεων κατὰ
τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἡ μὲν Ῥωσσία κατέστη
ὅσα εἶναι, ἡ μεγάλη δηλαδὴ Γερμανικὴ αὐτοκρα-
τορία, ἡ δὲ Αὐστρία ἀπώλεσε τὰς ἰταλικὰς ἐπαρ-
χίας καὶ τὴν ἐπὶ τῇ τῆς ἐπὶ τῶν γερμανικῶν

χωρών· ἐκ δὲ τῶν κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἀντιπάλων τῆς Ῥωσσίας ἡ Γαλλία ὑπέστη τὰς δοκιμασίας τοῦ 1870, ἡ δὲ Ἀγγλία οὐ μόνον ἐμείνεν ἀείποτε οὐδετέρη καὶ ἀμεταβλήτος ὑλικῶς, ἀλλ' εἶδε καὶ ὅλας τὰς γενομένας εἰς τὸν Χάρτην τῆς Εὐρώπης μεταβολὰς κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσαετίας ταύτης χωρὶς νὰ τῇ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκφρασθῇ περὶ τοῦ τί ἐκ πάντων τῶν εἰρημνίων γεγονότων τῇ συμφέρει, ἢ τὴν ἀπαλιν. Ἰνα ἐξηγηθῶμεν σαφέστερον, ἡ Ἀγγλία, ὡς νομίζομεν, κατώρθωσε μὲν νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ οὐδὲν συμφέρον τῆς ὑλικῆς, ἀλλ' ἀπ' ἐτέρου ἡ ἠθικὴ αὐτῆς βαρύνει παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἐμειώθη οὐσιωδῶς. Ἐν πᾶσι τούτοις ἡ Ῥωσσία προφανῶς καὶ ἐναργῶς εἰς οὐδὲν τῶν συμβεβηκότων τούτων ἀνέμειχθη· ἐκήρυξεν, ὅτι μόνη ἡ διευθέτησις τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς τὴν ἀπασχολεῖ, πράγματι δὲ κατώρθωσε τὴν χειραφέτησιν τῶν δούλων αὐτῆς ὑπηκόων ἄνευ σπουδαίων ἀνωμαλιῶν, τὴν διὰ κατασκευῆς σιδηροδρομικῶν ἀπεράντων γραμμῶν συγκοινωνίαν τῶν χωρῶν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόρων αὐτῆς· ἐνῶ δὲ ἅπαντα ταῦτα κατὰ τοῦ, ἐξωπλίζετο συνάμα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ὠφελουμένη ἀπὸ τῶν πρακτικῶν μαθήματα τῶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἰς πόλεμον ἐλθόντων Κρατῶν, ἐξ ἄλλου δὲ εἰργάζετο πάσῃ δυνάμει νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ αἶσθημα τοῦ πανσλαβισμού ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, συνιστάσῃ πρὸς τοῦτο σχολαῖα ἐν Βουλγαρίᾳ, Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἐκμεταλλευομένη τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα καὶ οὐδενὸς ἐν γένει ἀμελοῦσα ὅπως γεννηθῇ καὶ αὐξήσῃ χάσμα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων· εἰς τὴν ἀνδροξίν τοῦ χάσματος τούτου εἰργάσθη μετὰ πολλῆς δεξιότητος, διότι τὸ σχέδιόν της ἦτο νὰ φέρῃ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν σήμερον εὐρίσκειται σημεῖον, τοῦ νὰ μὴ δύναται δηλαδὴ νὰ διακρίνῃ τίς εἶναι ὁ κινδυνωδέστερος αὐτοῦ ἐχθρὸς, ὁ Τούρκος ἢ ὁ Σλάβος, διότι ὁ μὲν εἰς, ὁ πατροπαράδοτος αὐτοῦ καὶ ἀλλόφυλος πολέμιος, διατελεῖ ἐξησθημένος παρυσιαζῶν ὅλα τὰ σημεῖα ἐτοιμοῦ ὁδοῦ ἀσθενοῦς πλησιαζόντος· ν' ἀφίσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ κληρονομίαν, ὁ δὲ ἕτερος, ὁμόπιστος καὶ πνευματικὸς υἱὸς τῆς αὐτῆς μητρὸς, ἀλλ' υἱὸς ἀγνωμονῶν, ὑποσκάπτει καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς οἰκίας τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ μητρὸς, πρὸς ἐπίτευξιν φιλοδόξων αὐτοῦ σκοπῶν.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν τί ἐπραττεν ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς; δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὡς περὶ πάντων, οὕτω καὶ περὶ Ἑλλάδος ἀνατρέχοντες εἰς μόνον τὰ γεγονότα, ἐξ ὧν πορίζομεθα τὸ συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὸ 1854 ἔσχε τὴν ἀτυχίαν νὰ δειχθῇ συμπαθῆς τῇ Ῥωσικῇ πολιτικῇ καὶ νὰ δυσχερεστήσῃ τῆς Δυτικῆς Δυνάμεις, μὴ ἐννοησάσας τὴν ἀληθῆ πηγὴν τῆς κατ' ἐπιφάνειαν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν συμπαθείας· ὥσαντι δὲ μὴ ἤρκει τὸ κίνημα τοῦ 1851, πλανηθεῖσα ὑ-

πέθαλψε τὴν ἐξέγερσιν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ 1866, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ὑπεβλήθη εἰς δοκιμασίας, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Κρητικοῦ ἀγώνος ἀπεθάρρυνον τὸν Ἑλληνισμόν εἰς βαθυρόν, ὥστε νὰ ἐπιδοθῇ ἀπολύτως εἰς τὴν ὑλικὴν πρόοδόν του παρορῶν τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ ὄνειρόν του μεγάλην ἰδέαν καὶ καταπνίγων ἐν μέρει τὸν ἐθνικὸν πόθον περὶ τῆς προεκτάσεως τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος διὰ τῆς μετὰ τῶν δούλων ἀδελφῶν του συνενώσεως.

Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες ἐν γένει, καὶ ἰδίως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἠνόησαν καλῶς τὸ σχέδιον καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς Ῥωσσίας καὶ ἤρξαντο διακρῆνόντες τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια ἀγωνιζόμενοι παρὰ αὐτῶν δυνάμει πρὸς φωτισμὸν τῶν ἀπλουστέρων καὶ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τοῦ Ῥωσικοῦ σχεδίου. Οὐχ ἦττον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰργάσθησαν καὶ οἱ ἐν τῇ ἐλευτέρᾳ Ἑλλάδι, ὅσοι αὐτοῖς δυνάμεις, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Ἀλλ' ἀπασι αὐταὶ αἱ προσπάθειαι ἐλάχιστον ὠφέλησαν· οὐτε ἡ Τουρκία ἠνόησε τὸ ἀληθὲς αὐτῆς συμφέρον, οὐτε αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις τὸν ἐπαπειλοῦντα τὰ συμφέροντα αὐτῶν κίνδυνον. Ὅπως δὴποτε ὅμως αἱ κατακραυγαὶ καὶ διαμαρτυρήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Τουρκίας ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης, οὕτω δὲ ἤρξατο ἡ πάλιν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σλάβων.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ Ῥωσσία, ἥτις οὐδέποτε ἐπαύσατο ἐργαζομένη πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς σχεδίου, ἔκρινε τὴν ὥραν κατάλληλον νὰ προέλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τινῶν ἐκ τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων περὶ τοῦ μὴ πρακτεῖν ἐν περιπτώσει ταραχῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ἐπραξε καὶ κατὰ τὸ 1853, εἰς δὲ τοὺς Σλάβους νὰ δώσῃ δείγματα τινα πρακτικῆς ἐνεργείας, ἵνα μὴ τυχὸν παύσῃσι διδόντες πίστιν εἰς τὰς Ῥωσικὰς ὑποσχέσεις καὶ τῇ συνεργείᾳ τῆς Τουρκίας ἢ ἄλλων Δυνάμεων ἐλλοῶσιν εἰς συμβιβασμὸν τινα μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Τόσῳ δὲ μάλλον ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ σπεύσῃ εἰς πρακτικὰς ἐνεργείας, ὅτε ἔβλεπε τὴν ἠθικὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἑλλήνων, ἐν ταῖς μικταῖς μάλιστα Ἐπαρχίαις, ἐπιτεινομένην ἐπὶ βλάβῃ τῶν σχεδίων αὐτῆς. Ἐν τῷ συμφέροντί της λοιπὸν ἔκειτο νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐπιρροὴν ταύτην, τὴν δὲ ἐλευθέραν Ἑλλάδα νὰ περιπλέξῃ καὶ εἰς νέας θυσίας παρασύρῃ, καὶ ἐν γένει κατὰ τὸ ἀνέκαθεν παραδεχθὲν σύστημα τὴν ἐξαντλήσῃ καὶ τὴν ἐξασθενήσῃ. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο καταλήγει τις, ὅταν συναρμολογήσῃ τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ 1871 καὶ ἐντεῦθεν, καὶ ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι ἡ Ῥωσσία, εὐθὺς ὡς ἐπέτυχεν ὠφελουμένη τοῦ Γαλλο-Γερμανικοῦ πολέμου τὴν ἀναθεώρησιν τῆς συνθήκης τοῦ 1856, προῦκάλεσε τὰς συνεντεύξεις τοῦ αὐτοκράτορος αὐτῆς μετὰ τῶν τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας. Τίνα

εἶχον σκοπὸν αἱ συνεντεύξεις αὗται; τὴν ἐξασφάλισιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης, ἔλεγεν ἡ Ῥωσσία. Καὶ πῶθεν προήρχετο ὁ κίνδυνος τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης; ἴσως, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1853, ἡ Ῥωσσία διέβλεπε τὸν κίνδυνον ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ Εὐρώπη δὲν διετέλει ἐν συνεννοήσει περὶ τῶν μὴ πρακτικῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τί ἄλλο δύναται τις νὰ διείδῃ ἐν αὐτοῖς τοῖς διαθήμασιν ἢ ὅτι ἡ Ῥωσσία, πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις της, ὠρουμένη μάλιστα ἀπὸ τὰ πανσλαβιστικὰ κομητάτα της, καὶ βλέπουσα ἴσως ἐσωτερικοὺς κινδύνους ἐπικειμένους ἂν δὲν προσκαλεῖτο ζήτημα ἐθνικὸν ἐξωτερικόν, ἔκρινεν εὐθετον τὸν χρόνον νὰ ἐπαναλάβῃ ὅ,τι κατὰ τὸ 1853 προσπαθήσασα δὲν κατώρθωσεν; Ἐπειδὴ αἱ περιστάσεις εἶχον μεταβληθῇ μετέβλεπε καὶ αὕτη τὰ πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια βήματά της· ἀπηυθύνθη δηλονότι πρὸς τὴν ἰσχυρὰν τῆς ἡμέρας, τὴν Γερμανίαν, καὶ κατ' ἀνάγκην πολιτικὴν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὅπως κατὰ τὸ ἔτος 1853 ἀπετάθη πρῶτον μὲν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡθελεν εἶσθαι τολμηρὸν δι' ἡμᾶς νὰ ἀξιῶμεν, ὅτι γνωρίζομεν τί ἡ Ῥωσσία ἐπρότεινεν εἰς τὰς ἄλλας Δυνάμεις καὶ μέχρι τίνος σημείου συνεφώνησεν. Ἀρκεῖ εἰς τὸν σκοπὸν μας νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν πραγμάτων περὶ τοῦ πιθανοῦ ἐλαττηρίου, ὅπερ ἐκάστην τῶν Δυνάμεων τούτων εἴλκυε πρὸς τὴν κοινὴν συνεννόησιν. Ἡ μὲν Γερμανία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐσκέφθη, ὅτι τῇ συμφέρει ν' ἀφίσῃ ὅλον τὸ βάρος τῶν δυσκόλων πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ῥωσσίαν, νὰ τὴν ἀπασχολήσῃ δὲ οὕτως ὥστε νὰ σταματήσῃ ἡ ἐσωτερικὴ της πρόοδος, νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ ἐξαντληθῇ ἐν γένει καὶ οὕτω τὴν καταστήσῃ ἥττον ἐπιφροσὸν εἰς τὰ μέλλοντα Γερμανικὰ σχέδια, ἐπιφυλάττουσα πάντοτε εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως, ὁπόταν ἴδῃ τὴν Ῥωσσίαν ὑπερβαίνουσαν τὰ ἱκανώμενα. Ἡ δὲ Αὐστρία ἐσκέφθη πιθανῶς, ὅτι ἀσφαλίζει τὴν ἰσχυρίαν τοῦ ἐκ πολλῶν φυλῶν ἀπαρτιζομένου Κράτους της καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διακινήσεων ὑλικῶς καὶ χωρὶς ἐκ τῆς ἐπιφυλακτικῆς θέσεώς της ν' ἀποβάλλῃ τὴν ἐλπίδα τοῦ ν' ἀπολάυσῃ ὠφελήματα εἰς ἀμοιβὴν τῆς οὐδετερότητός της, καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ Ῥωσσία ἐπρανματοποιεῖ τὸ ἑαυτῆς σχέδιον. Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνωμεν, πρόδηλον εἶναι, ὅτι καὶ αὕτη ἡ Ῥωσσία, ἐπιδιώκουσα τὴν συμμαχίαν τῶν δύο ἄλλων αὐτοκρατοριῶν, δὲν προέβλεπεν ἐν ἀρχῇ τὴν πορείαν τῶν συμβησομένων οἷα ἐπῆλθεν.

Ἡ Ῥωσσία ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῆς, αἵτινες ἀφόρουν εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιόν της, ἐπροτίμα νὰ κρατῇ ἐν πλάνῃ καὶ ἀπάτῃ τὸν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν· ἀλλ' ἀφοῦ οὕτως διέβηκε τὸν πέπλον, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔβλαπτε τὸ σχέδιόν της τὸ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ

Βουλγάρων ἐπελθὼν θρησκευτικὸν σχίσμα, εἰργάσθη δὲ τότε ὅπως ἐπιδαψιλευθῶσιν ὑπὸ τῆς Πύλης ὡς οἶόν τε πλεῖον προνόμια εἰς τοὺς Βουλγάρους· εὐθὺς δὲ ὡς εἶδεν ἐξασφαλισθεῖσαν τὴν μετὰ τῶν ἄλλων δύο αὐτοκρατόρων συμμαχίαν της, ὑπεκίνησε καὶ ὑπεδούλισε τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἐξέτεινε δὲ τὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν· ἅμα δὲ εἶδε τὰς ἐπανάστασεις ταύτας ἀποσοδομένας, ὥθησε τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον εἰς τὸν κατὰ τὴν Τουρκίαν πόλεμον, μὴ φεισθεῖσα οὐδὲ χρημάτων οὐδὲ αἵματος· συνάμα δὲ πάντα λίθον ἐκίνησεν ὅπως ἐπέλθῃ συμφέρον αὐτῇ συμβιβασμός.

Διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ ἡ Σερβία ἤθελε καταθέσει τὰ ὅπλα ἐξηντηλημένη καὶ τεταπεινωμένη, βοηθηθῇ δὲ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας εἰς τὸ νὰ μείνῃ εἰς τὴν πρὸ τοῦ πολέμου θέσιν της, τὸ δὲ Μαυροβούνιον ἤθελεν ἀποκτήσῃ μίαν λωρίδα γῆς καὶ ἓνα λιμενίσκον, ὅστις ἤθελε κατασταθῇ ἐν βραχεὶ χρόνῳ διαστήματι λιμὴν Ῥωσικὸς· ἡ Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη καὶ ἡ Βουλγαρία καὶ ὅποια Βουλγαρία! Βουλγαρία πέραν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου μέχρι τῶν παρχίων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, αἱ τρεῖς αὗται ἐπαρχίαι, αἱ ἀπαρτιζοῦσαι τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, θὰ καθίσταντο αὐτόνομοι ἐπὶ ψιλῷ μὲν ὀνόματι ὑποταλαῖς τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, πράγματι δὲ ἐπαρχίαι Ῥωσικαὶ μὲ γλῶσσαν Ῥωσικὴν καὶ Ἀρχὰς Ῥωσικὰς. Διὰ τοῦ αὐτοῦ συμβιβασμοῦ αἱ ἀπομένονσαι Ἑλληνικαὶ χριστιανικαὶ ἐπαρχίαι καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους οὐ μόνον ἤθελον διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον Τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἀλλ' ἤθελον ἐκῶσαι ἅκουσαι ὑποταχθῆναι εἰς τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν θέλησιν τῆς Ῥωσσίας, ἥτις μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀνωτέρω σχεδίου ἤθελε δεσπόζει ἐπὶ τῆς Τουρκίας ὁλοκληροῦ κατὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν· τελευτούμενος τέλος τοῦ εἰρημένου συμβιβασμοῦ, ἡ Ῥωσσία ἐπρόκειτο νὰ ἴδῃ πραγματοποιημένον τὸ ὄνειρόν της ἄνευ οὐδεμιᾶς σχεδὸν ὑλικῆς θυσίας· οὕτω δὲ ὁ μὲν σκοπὸς, ὃν ἐπεδίωκεν ἡ Γερμανία, ὡς ὑπεθέσαμεν, ἤθελεν ἀποτύχει, ἡ δὲ Αὐστρία ἤθελεν ἀπομείνει κατ' ἐπιφάνειαν μὲν εἰς τὴν πρὸ τῆς συμφωνίας θέσιν της, κατ' οὐσίαν δὲ ἤθελεν ἐξυπνήσῃ βλέπουσα ἑαυτὴν περικυλουμένην ὑπὸ τοῦ Σλαβισμού καὶ κινδυνεύουσαν ν' ἀπολέσῃ τὸν ἐλεύθερον πλοῦν τοῦ Δουναβίου, ἄνευ τῆς ἐλπίδος τοῦ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν διὰ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῶν συνόρων της καὶ ἀπολήγουσας εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἐν τούτοις ἡ Ῥωσσία, προβλέπουσα εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐπιτυχίας, εἰργάζετο καὶ ἐστηρίζετο εἰς μόνον τὸν διπλωματικὸν κάλαμόν της· ὁμολογῶν δὲ, ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῶν σχεδίων της ἀφίκετο ἐγγύτατα πρὸς τὴν πραγματοποιήσιν! οὐ-

δέποτε δὲ ὑπόπτευνεν, ὅτι ἤθελεν ὑποχρεωθῆναι ἡ πόδιση εἰς πόλεμον συνεπάργοντα τὰς μεγίστας τῶν καταστροφῶν ὑλικῶν τε καὶ ἡθικῶν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀναγκαιῶς ἄγεται τις ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνων, διότι ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ σχετικῶς ἀνέτοιμον αὐτῆς πρὸς τοσοῦτον σοβαρὸν πάλιν, τὰς προσπάθειάς τοῦ Αὐτοκράτορος ὅπως πείσῃ τὴν Ἀγγλίαν περὶ τοῦ ἀφιλοκερδοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦς μέχρι ταπεινώσεως πρὸς τοῦτο δοθέντας λόγους τῆς τιμῆς του, ὡς καὶ τὰς προσπάθειάς καὶ ῥαδιουργίας πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψεως μετὰ τῆς ἐπικολοουήσας αὐτὴν ἀποστολῆς τοῦ στρατηγοῦ Ἰγνατιῆ εἰς Βυρῶπην, κλπ. Ἄν ἐξ ὑπαρχῆς, οὐτα σύμφωνος μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Γερμανίας καὶ βεβαίως περὶ τῆς ἀποχῆς τῆς Γαλλίας, εἶχε καὶ τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῆς σπᾶθης τὰς προτάσεις τῆς, ἤθελε, νομίζομεν, προσνεχθῇ πρὸς τὴν Τουρκίαν ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1854, ἤθελε δηλονότι τοῦλάχιστον ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψιν κοινοποιήσῃ τῇ Τουρκίᾳ τελεσίγραφον, καὶ δὲν ἤθελε μετέλθῃ οἷαν μετῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαγωγὴν προκειμένου περὶ τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς Σερβίας. Ἰσως δὲ δύναται τις νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ Τουρκία δι' αὐτὸ τοῦτο ἐφαίνετο ἀκλόνητος εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς τοῦ νὰ μὴ παραδεχθῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς συνδιασκέψεως, διότι ἦτο πεπληροφορημένη, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν ἦτο δικτατευμένη πρὸς πόλεμον, οὐ ἔνεκεν ἡδύνατο ἐπιμένονσα νὰ ματριάσῃ τοὺς ὅρους τῆς συνδιασκέψεως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ προσβάλληται ἡ ἐθνικὴ αὐτῆς φιλοτιμία.

Ἄλλ' ἄλλως ἐπέπρωτο! ἐπέπρωτο τῇ Ῥωσσίᾳ νὰ ἴδῃ τὴν πολυμήχανον διπλωματίαν τῆς ναυαγοῦσαν ἀπέναντι τῆς τουρκικῆς ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἀπέναντι τῆς ἀπροσδοκίτου γεναιότητος τοῦ νὰ τῇ εἴπῃ «ἐλθὼν λάβε» ἐπέπρωτο τῇ Ῥωσσίᾳ νὰ μὴ ὠφελθῇ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον τῶν δεκαετῶν ἀγώνων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς πρὸς τὸ ἐμπνεῦσαι τὸ πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς γεναιότητος εἰς τὰ στήθη τῶν ἐν Τουρκίᾳ λεγομένων Σλάβων. Ἐπέπρωτο αὐτῇ, ἐκτεθεῖση ἅπαξ διὰ τοῦ λόγου τοῦ Αὐτοκράτορος ἐν Μόσχᾳ, νὰ μὴ δύναται νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Ἐπέπρωτο, τέλος, αὐτῇ ν' ἀρχίσῃ διὰ τῆς σπᾶθης καὶ τῶν θυσιῶν τὴν ἐκ θεμελίων κακτασκευὴν τοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου μόνον τὴν ἐπιστέγγα φινιδίως. Τοῦναντίον ὅμως, τῇ Γερμανίᾳ ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενον τὸν σκοπὸν τῆς, ἥτοι νὰ ἴδῃ τὴν Ῥωσσίαν ἐκσθενοῦσαν εἰς πόλεμον μακροχρόνιον καὶ ἄδοξον, συνάμα δὲ νὰ πληρώσῃ τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην τῆς εἰς βαθμὸν ἀπαλλάσσοντα αὐτὴν τῆς ὀφειλῆς, καὶ διὰ νομίσματος οὐ μόνον ἀχρηστοῦ ἀλλὰ καὶ

ὀχληροῦ διὰ τὴν Ῥωσσίαν, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Αὐστρία ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γεγονότων δὲν ἐξημιώθη, διότι παρῆσθη θεατὴς εἰς τὰς ἐπαναστάσεις Βοσνίας, Ἑρζεγοβίνης, Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου χωρὶς οὐδεμίαν ἀνησυχία νὰ προέλθῃ ἐκ μέρους τῶν Σλάβων ὑπηκόων τῆς καὶ χωρὶς νὰ εὗρεθῇ εἰς διάστασιν μετὰ τῶν Οὐγγῶν, ἐνῶ συνάμα ἀπέκτισσε δικαιώματα, ἔστω καὶ ἡθικά, ἐπὶ τῆς Ῥωσσίας προσθετόν δὲ, ὅτι κατῴρωσεν ὠφελήσασα τῆς περιστάσεως, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ Αὐστρία ἔπαυσε ἀκολουθοῦσα τὴν ἀρχαίαν πρὸς αὐτὴν πολιτικὴν τῆς.

Β'

Ὅπως ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα ἀνάλογα πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν, ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν διὰ βραχείων καὶ τί ἡ Τουρκία ἔπραξεν ἀπὸ τοῦ 1856 μέχρι τοῦ 1875 καὶ ἐκτοτε μέχρι σήμερον.

Ἡ Τουρκία ἀπὸ τοῦ 1856 καὶ ἐντεῦθεν ἔσχε τὴν τύχην νὰ διοικηθῇ ὑπὸ δύο ἐξόχων πολιτικῶν ἀνδρῶν, τοῦ Φουὰτ Πασσᾶ καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ἀρκετὰ ἐποίησε βήματα πρὸς τὴν πρόοδον ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς διοίκησιν, ἔτι δὲ πλείονα ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τῶν ὑλικῶν αὐτῆς πόρων. Ἡ Τουρκία εἶδε τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην συγκαταβατικωτάτην πρὸς τὰ σφάλματα τῆς καὶ κρατοῦσαν ἀνοικτὰς τὰς θύρας τῶν ταμείων τῆς εἰς πᾶσαν αἴτησιν δανείων. Διὰ τῶν δανείων τούτων κατῴρωσε ν' ἀποκτήσῃ στόλον σπουδαῖον καὶ κολοσσιαῖα ὑλικά διὰ τὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμον. Ἐπὶ τέλους κατῴρωσε νὰ κατσκευάσῃ σιδηροδρομικὰς γραμμάς, αἵτινες, εἰ καὶ ἀτελεῖς, οὐκ ὀλίγον σήμερον ὑπηρετοῦσι τὰ πολεμικὰ τῆς σχέδια (τίς οἶδεν ἂν ἡ Ῥωσσία δὲν ἐξεβίασε τὴν πορείαν τῶν γεγονότων ἐκ τοῦ φόβου μὴ ἡ συμπλήρωσις τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν τῆς Τουρκίας ἐπαυξήσῃ τὰ ἐπιπροσθούνητα εἰς τὸ σχέδιόν τῆς κωλύματα). Ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας περιέπεσαν εἰς πολλὰς πλάνας καὶ σφάλματα, πρὸ πάντων δὲ ἠκολούθησαν τὴν πλέον ἀσύμφωνον δι' ἐκτουὶς πορείαν ἐπὶ τοῦ ὀνομασθέντος Βουλγαρικῷ ζητήματι. Ἐπίστευσαν κατ' ἀρχάς, ὅτι δύνανται διὰ τοῦ Μακιαβελικοῦ δόγματος «διαίρει καὶ βασιλεύς» νὰ ὠφελήθωσι τῆς ἐπελθούσης διαμάχης μετὰ τὸν Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων. Ἐνέπεσαν εἰς τὴν παγίδα τῆς Ῥωστικῆς πολιτικῆς, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἐπιδεικνύετο πρὸς αὐτοὺς ὡς ἐναντία τοῖς Βουλγάρους καὶ ὑποστηρίζουσα δὴθεν τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, τῆς τρεφομένης ὑπὸ τῆς χιμαρικῆς ἰδέας τοῦ ἐκκαθολικέσθαι τὴν Βουλγαρίαν. Ἡ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυσμένειά των κῆρυξεν, διότι ὑπεστήριξε τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν. Καίτοι δὲ ἤρξαντο ὑποπτευόμενοι ὅτι καὶ ἡ

ἐπανάστασις τῆς Κρήτης καὶ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα ἦσαν προϊόντα τῆς Ῥωστικῆς πολιτικῆς, οὐχ ἥττον ἐνόμισαν, ὅτι δύνανται καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν νὰ ἐκδικηθῶσι καὶ τῆς Ῥωσσίας μετὰ ταῦτα τὰς πλεονάνας νὰ διαλύσωσιν ἄνευ βλάβης των. Ἐνθυμούμεθα ὅ,τι σχετικὸν πρὸς τὴν τακτικὴν ταύτην τῶν Τούρκων διηγήθη ἡμῖν φίλος μας διπλωμάτης τῆς Τουρκίας ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων. Ἐπρόκειτο περὶ ἐπιτροπῆς προωρισμένης νὰ ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἀποτελῶν μέλος ὁ εἰρημὸς φίλος μας μετέβη παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασσᾶ ἵνα λάβῃ παρ' αὐτοῦ ὁδηγίαν περὶ τῆς πορείας, ἣν ὠφείλεν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ν' ἀκολουθήσῃ. «Ἔσο εἴνους πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τῷ εἶπε.» Ἀλλὰ, τῷ ὑπέδειξεν οὗτος, διὰ τῆς τακτικῆς ταύτης θὰ βοηθήσῃς τὰ Ῥωσικὰ σχέδια. «δὲν βλάπτει, τῷ ἀπεκρίθη ὁ Πασσᾶς, ὅς ταπεινώσωμεν πρῶτον τοὺς Ἕλληνας καὶ ἔπειτα σκεπτόμεθα περὶ τῶν Ῥώσων.»

Οἱ εἰρημὸς δύο πολιτικοὶ ἄνδρες, τῆς Τουρκίας Φουὰτ καὶ Ἀλῆς εἶχον εὖρε τὸ μέσον νὰ χρησιμοποιοῦσι τὰ προτερήματα τοῦ Σουλτάνου Ἀζιζ, τὸν ἐνεργητικὸν δηλαδὴ χαρακτήρα αὐτοῦ καὶ τὴν σιδηρὰν του θέλησιν ἐξ ἄλλου δὲ νὰ μετριάξωσι τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐλαττωμάτων του, ἥτοι τὴν ἰδιοτροπίαν, τὸ πολυδάπανον καὶ τὴν φιλοχρηματίαν αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἀφοῦ ἀμφοτέροι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀπεβίωσαν, οὐδεὶς εὗρεθῃ ἐν Τουρκίᾳ ὁ ἀξίος αὐτῶν ἀντικαταστάτης μέχρι σήμερον. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ ἤρξατο καὶ ἡ βαθμιαία τῆς Τουρκίας ἐκπτώσις ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς. Ἐξηκολούθει μὲν τοὺς ἐξοπλισμούς τῆς — καὶ ὡς πρὸς τοῦτο, δύναται τις εἰπεῖν, ἐπιτυχῶς — ἀλλ' οὐδεὶς τῶν κυβερνησάντων αὐτὴν ἔσχε ἐν τῷ νῷ διαγεγραμμένον πλήρες σχέδιον ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἀπαντες ἐρχόμενοι εἰς τὴν ἀρχὴν ἐσκέπτοντο πῶς ν' ἀρέσκωσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα καὶ πῶς νὰ ἐξοικονομώσι τὰ πράγματα, ἀποκλίνοντες οἱ μὲν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν οἱ δὲ πρὸς τὴν Δύσιν, ἥτοι ἐφ' ὅσον ἕκαστος τούτων ἠλπίζεν ὑποστήριξιν παρὰ τοῦτο ἢ ἐκείνου τῶν Πρέσβων. Ἰπὸ τοιούτους ἡγέτας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καλλιεργηθῇ καὶ τὸ φυτῶριον δευτερευόντων ὑπαλλήλων, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν Φουὰτ καὶ Ἀλῆ ἤρξατο καλλιεργούμενον μετ' ἐπιτυχίας τινος ὡς ἐκ τοῦτου ὁσημέραι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱκανῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων ἠλαττοῦτο, ἡ δὲ μηχανὴ τῆς διοικήσεως προσέκοπτεν σπουδαίον.

Ἐπῆλθεν ἡ ἐπανάστασις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης ταύτην ὅμως ἡ Τουρκία δὲν ἔλαβεν εἰς σοβαρὰν σημείωσιν. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη ὁμοιάζε πρὸς ὑπόκωπον πῦρ καταναλίσκον αὐτὴν μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ δίδον καιρὸν εἰς τὴν Σερβίαν νὰ παρασκευάζεται ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ

τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀναγκαιζομένου ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσβάλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Σερβίαν καὶ θέσῃ φραγμὸν μὲν εἰς τὰς περαιτέρω παρασκευὰς τῆς Σερβίας, πέρας δὲ ὀριστικὸν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἥτις ὑπὸ μόνῃς τῆς Σερβίας διετηρεῖτο. Ἀναφελές εἶναι νὰ προσθέσωμεν, ὅτι, ἂν ἡ Τουρκία εὐθὺς ὡς ἐξεργάσῃ ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑρζεγοβίνης ἐλάβανε κατοχὴν ἐπὶ τοῦ Σερβικοῦ ἐδάφους, ἀπεκόπτετο ἐκ ρίζης ὁ ὁμφαλὸς τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ δὲ ἐπανάστασις ἀπεσοβέτο ἀμέσως χωρὶς ν' ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ ταπεινωθῇ ἡ δὲ Ῥωσσία, ποιούσα τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, ἤθελεν ἡσυχάσει οὐχὶ βεβαίως ἐπὶ πολλὸν χρόνον, ἀλλ' ἐφ' ἱκανὸν, ὥστε νὰ ἦνε πιθανὴ ἡ ἀλλαγὴ τῆς θέσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐν γένει καὶ πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας.

Ἀλλ' εἴτε διὰ τοῦτον, εἴτε δι' ἐκείνον τὸν λόγον, ἡ ἐπανάστασις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης δὲν ἀπεσοβήθη, ἐπῆλθε δὲ ὁ μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου πόλεμος τῆς Τουρκίας, καὶ τέλος ὁ μετὰ τῆς Ῥωσσίας.

Γ'

Διατελοῦμεν λοιπὸν θεαταὶ ἐνὸς ἐκ τῶν μεγίστων ἐν Εὐρώπῃ πολέμων ὁ ἀσθενὴς πολεμεῖ ἀπὸ τριῶν ἡδὴ μηνῶν μετὰ τοῦ ὕγιους, τοῦ Ῥωμαίου, τοῦ ἀχμαίου, τοῦ τοσοῦτον ἀνησυχήσαντος καὶ κοπιᾶσαντος διὰ τὴν κληρονομίαν τοῦ φιλτάτου αὐτῷ ἀσθενοῦς. Τοῦ λόγου ἡμῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περιελθόντες, δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν ἐν σιωπῇ πρὸ τῶν ἡθικῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων τοῦ προκειμένου πολέμου. Ὁ πόλεμος οὗτος, ἐξεταζόμενος ὑπ' ὅλας τὰς ἡθικὰς φάσεις αὐτοῦ, εἶναι παράλογος καὶ ἀδικαιολόγητος. Ἡ Ῥωσσία ἰσχυρίζεται ὅτι πολεμεῖ καὶ ὑποβάλλεται εἰς καταπληκτικὰς θυσιάς μόνον καὶ μόνον ἵνα βελτιώσῃ τὴν τύχην τῶν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανῶν πρῶτον, εἶναι τῶνδ' ἡ ἀφιλοκέρδειά της! Ἀς ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἡ Ῥωσσία εἶναι ἀγία, ὡς αὐτὴ ἐαυτὴν ἀποκαλεῖ. Ἀς ὑποθέσωμεν ὅτι θέλει νικήσῃ κατὰ κράτος τὴν Τουρκίαν καὶ ἐπιτύχῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς Βουλγαρίας (διότι κατὰ τὰς μέχρι σήμερον δηλώσεις καὶ ἐνεργείας τῆς Ῥωσσίας, οἱ Ἕλληνες δὲν θεωροῦνται ὑπ' αὐτῆς Χριστιανοί). Δύναται νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ αὐτονομία τῆς Βουλγαρίας εἶναι ἀνταξία τῶν πολυειδῶν θυσιῶν, εἰς ἃς ὑποβάλλεται καὶ θέλει ὑποβληθῇ; Οἱ Βούλγαροι ἔσονται διὰ τοῦτο εὐδαιμονέστεροι; Οὐδεὶς πιστεύομεν ὑπολαμβάνει τὴν Ῥωσσίαν τοσοῦτον ἀγαθὴν, ὥστε νὰ τὴν νομίζῃ ἱκανοποιουμένην διὰ μόνῃς τῆς αὐτονομίας τῆς Βουλγαρίας. Ἀνάγκη δὲν εἶναι νὰ προσκτείνωμεν ἐπὶ τοῦ ἀντιειμένου τούτου τὸν λόγον. Καὶ τοῖς τυφλώττους δὴλον, ὅτι ὅπως αὐτοδιοικῆται λαὸς τις ἔχει ἀνάγκην πολλῶν προσόντων, ὧν στεροῦνται καὶ θέλουσιν

ἐπὶ πολὺ στερεῖσθαι οἱ Βούλγαροι. Πρὸ παντὸς γνωρίζει τοῦτο ἡ Ῥωσσία, ἥτις διὰ σιδηρᾶς χειρὸς κυβερνᾷ τοὺς λαοὺς τῆς καὶ μόνον οὕτω κυβερνῶσα κατορθώνει νὰ διατηρῇ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἰσχύϊ τῆς δὲν δύναται ἐπομένως νὰ ἔχη τὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἡδυνήθησαν ν' ἀναπτυχθῶσι διανοητικῶς εἰς βαθμὴν ἀνώτερον τῶν Ῥώσων καὶ νὰ αἰσθανθῶσι τὸ αἰσθηματικὸν τοῦ πατριωτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐξουδετεροῦ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ πάθη τῶν ὑπὸ τὴν δουλείαν ζώντων λαῶν. Ὁν-τος λοιπὸν δεδομένου ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶναι παρειασμένοι πρὸς τὸ αὐτονομισθῆναι, πρὸδ-ηλον καθίσταται, ὅτι χειραφετούμενοι ἐκ τοῦ Τουρ-κικοῦ ζυγοῦ θέλουσι γίνεαι ἔρμαιον φιλοδόξων τι-νῶν τυραννίσκων πανσλαβιστῶν καὶ θέλουσιν ἀποδῆ-δαισθαίμονες ἢ μέχρι σήμερον. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου λαμβανόμενων ὑπ' ὄψιν τῶν σφαγῶν, τῶν δρώσεων καὶ τῶν πολυειδῶν κακαστροφῶν, αἱ ὑπέστησαν—Κύριος δὲ οἶδε μέχρι τίνος βαθμοῦ θέλουσιν αὐταὶ ἐπιταθῆναι μέχρι τέλους, —εὐνόητον ἀποβάνει, ὅτι, ὁπόταν δωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ αὐ-τονομία, θέλει ἀναφανῆ ἀμέσως ἡ ἀνάγκη νέου ἐ-ποικισμοῦ εἰς τὰς χώρας τῶν πρὸς συμπλήρωσιν ἀναλόγου πληθυσμοῦ. Ἐκ τούτου δὲ πείθεται καὶ ὁ μᾶλλον δύσπιστος, ὅτι ἡ Ῥωσσία πολυμῶς ὑπὲρ χώρας καὶ οὐχὶ ὑπὲρ ἀτόμων, τὰ δὲ ἐλαττήριον αὐτῆς εἶναι προφανῶς ὑλικὸν καὶ οὐχὶ ἠθικόν.

Ἀπελήξαμεν εἰς τὸ εἰρημένον συμπέρασμα παραδεχόμεντες τὴν ἀπλουστεράν λύσιν τοῦ παρι-στανομένου δράματος. Ἄν ὅμως, ὡς δυστυχῶς φοβούμεθα στηριζόμενοι εἰς σκέψεις κατωτέρω ἐκτεθησομένας, ὁ πόλεμος παραταθῇ καὶ τὰ συν-επαγόμενα ὑπ' αὐτοῦ δεινὰ ἐπαυξηθῶσι καὶ γενικευθῶσι, τίς ἄλλος κριθήσεται παραίτιος τῶν δεινῶν τούτων ἢ ὁ ἀρξάμενος τοῦ πολέ-μου; Ταῦτα δὲ λέγοντες οὐδὲ ὡς ὑπόθεσιν παρα-δεχόμεθα, ὅτι εἶναι μᾶλλον δεδικοιολογημένη ἡ Τουρκία. Οὐδαμῶς. Ἐχει αὕτη πάμπολλα τὰ ἐπιλήψιμα καὶ τὰ ἐπίμεμπτα· οἱ ὑπ' αὐτὴν λαοὶ δὲν δικαιούνται ἀλλὰ τυραννοῦνται· ἐνῶ δὲ ἡ βελ-τίωσις τῆς τύχης τῶν ἡττῶ καὶ εἶναι ἀναγκαία, ἀναγκαιοτάτη, οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι αὕτη δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ Τουρκικῆς διοι-κήσεως, οἷα ὑφίστατο μέχρι σήμερον. Ὁμολογη-τέον, ὅτι καὶ ἡ Τουρκία αὕτη, ἀφ' οὗτο μάλιστα τελευταίως ἀπεκαλύφθη γυμνὴ πρὸ τῶν ὀφθαλ-μῶν τῆς ἡ ἐλευθέρᾳ αὐτῆς κατὰστασις, συνοῖδε τὴν περὶ τὸ κυβερνᾶν ἀδυναμίαν τῆς καὶ διατε-θειμένη ἦτο νὰ κηδεμονευθῇ, ἀλλὰ νὰ κηδεμο-νευθῇ εἰλικρινῶς καὶ διεθνῶς οὕτως εἰπεῖν, οὐχὶ δὲ μονομερῶς, ἥτοι πρὸς τὸ συμφέρον μίαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Δὲν δύναται τις νὰ ἀξι-ώσῃ ἀδύνατον τὴν βελτίωσιν, ἂν εἰλικρινῶς αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις συνεφώνουν ἀνευρίσκειναι ἓνα modus vivendi, ὅστις, ἔστω καὶ ἐφήμερος, ἡδύνατο, προφυλάττων κατ' ἐπιφάνειαν τὴν ἀξιο-

πρέπειαν τῆς Τουρκίας, ν' ἀφίσσῃ τὰ ἐν τῇ Ἀνα-τολῇ στοιχεῖα νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ σταδion τοῦ εἰρηνικοῦ διαγωνισμοῦ, ἐξ οὗ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἤθελε προκύψει τὸ δικαιοῦμενον εἰς τὴν κληρονομίαν στοιχείον, ὁπόταν ἐπέλθῃ τὸ πλή-ρωμα τοῦ χρόνου.

Δὲν εἶναι τοῦ θέματος ἡμῶν νὰ ἐξετάσωμεν ὁ-ποῖον σύστημα διοικήσεως ἐν Τουρκίᾳ ἤθελεν ἐπιτύ-χει τοῦ εἰρημένου σκοποῦ. Ἐν παρόδῳ μόνον ση-μειοῦμεν, ὅτι τὸ σύστημα τῶν δημοτικῶν καὶ ἀσυ-κῶν ἐλευθεριῶν μετὰ τῆς ἀπονομῆς ἴσης δικαιοσύ-νης πρὸς ἅπαντας, ἤθελεν ἐπαρκῶς συντελέσει εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔχοντος μεζῖνα ζωτικότητα στοιχείου. Ὁ φόβος, ὅτι τοιοῦτο σύστημα δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμον εἰς ἐπαρχίας κατοικουμένας ὑπὸ μικτοῦ πληθυσμοῦ, δὲν εἶναι βῆσιμος. Μα-κροχρόνιος πείρα ἀπέδειξεν, ὅτι, ὅταν ἀπονέμη-ται ἴση δικαιοσύνη καὶ ἐλλείπωσιν ἐξωτερικὰ ῥαδιουργίαι, εὐκόλως συνδιαλλάσσονται καὶ συν-ενοῦνται οἱ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ οἰκοῦντες καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς διανοίας ἐκασφαλίζεται. Τίς Βούλ-γαρος πρὸ 15 ἀκόμη ἐτῶν, τῶν τὰ μάλιστα ἀνεπτυγμένων μὴ ἐξαιρουμένων, διήρκει τὰς φυ-λὰς εἰς Βουλγαρικὴν ἢ Ἑλληνικὴν; Τίς δὲ ἐκ τῶν ἀνεπτυγμένων δὲν ἐσπούδαζε καὶ δὲν ὠμί-λει ἑλληνιστί; Διὰ τί δὲ ἀνεπτύχθη δυστυχῶς ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀδιάλλακτον μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν μῖσος, ἐξ οὗ προήλθε τὸ σημερινὸν χά-σμα; Γνωστοῦ ὄντος τοῦ παραιτίου τῆς τοιαύτης μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν διζμάχης, εὐνόητον ἀπο-βάνει, ὅτι, εὐθὺς ὡς ἐκλείψωσιν αἱ αἰτίαι τῆς ῥήξεως, μικρὸν κατὰ μικρὸν θέλει καλυφθῇ τὸ χάσμα καὶ θέλει ἐπέλθῃ ἡ συνένωσις. Περὶ τὸν κρίνομεν νὰ διατρέψωμεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὰ παρα-γαγόντα τὴν σημερινὴν κατὰστασιν αἰτία, διότι τὰ γενόμενα οὐκ ἀπογίνονται καὶ διότι ἡ περὶ τούτων μελέτη μικρὰν παρέχει τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν.

Δ'

Βραχεῖά τις, καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἔρευνα ἐπὶ τῶν διαθέσεων τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, ὡς καὶ τῶν δύο ἐμπολέμων Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, δὲν εἶναι ὅλως ξένη τοῦ θέματος ἡμῶν, ἐφ' ὅσον αἱ διαθέσεις αὗται σχε-τίζονται πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκ τῆς προταχθείσης μελέτης ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ὑφιστα-μένου πολέμου ἡ Γερμανία ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, ὃν ἀνέκαθεν ἐπεδίωκεν, ἡ Αὐστρία διετηρήθη ἀβλαβὴς ἐξ ὅλων τῶν διαδραματισθέντων, ἡ Γαλλία ὠχυρώθη ἀσφαλῶς εἰς τὴν συμφέρουσαν αὐτῇ οὐδετερότητα καὶ ἡ Ἀγγλία, τέλος, πολλὰ ἐμηχανεύθη πρὸς πρόληψιν περαιτέρω περιπλο-κῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἄνευ ἐπιτυχίας· ἡ Ῥωσσία ὅμως ἐπεχείρησεν ἀκουσά τὸν πόλεμον, ἐνῶ ἤλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ δι' ἄλλης ὁδοῦ τὸν σκο-πὸν τῆς. Εὐλόγως ἐν τούτοις ἐρωτῶσιν οἱ λεπτο-

λογούντες, ἂν μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ Ῥωσσο-Τουρ-κικοῦ πολέμου ὑφίσταται πλήρης ἡ συνεννόησις τῶν τριῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Ἀρκτοῦ καὶ μέχρι τίνων ὁρίων αὕτη ἐκτείνεται, ὡς καὶ τίνα ὁδὸν θέλει βαδίσαι ἡ Γαλλία καὶ πρὸ πάντων ἡ Ἀγ-γλία. Ἀφοῦ παρεδέχθημεν τὴν ἀρχὴν, ὅτι τῇ Γερμανίᾳ συμφέρει ὁ Ῥωσσο-Τουρκικὸς πόλεμος, δὲν δυσκολευόμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἶανδῆ-ποτε καὶ ἂν λάβῃ οὗτος τροπὴν, ἡ Γερμανία μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὴν φρονήσεως καὶ πρα-κτικότητος θέλει μείνει ἀπαθὴς, μὴ ἐξερχόμενη ἐκ τῶν μετὰ τῆς Ῥωσσίας ἀρχικῶν συνεννοήσεων, μέχρις οὗτο ὁ ἕτερος τῶν διαμαχομένων ἀπαυ-δήσας ζητήσῃ τὴν εἰρήνην, ὑπὲρ ἧς θέλει βεβαίως προσφέρει τὴν μεσολάθεσιν τῆς. Ἀλλὰ δὲν δυ-νάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὴν Αὐστρίαν, ἂν μάλιστα, ὑπὲρ καὶ πιθανότερον, παραταθῇ ὁ πόλεμος· δύσκολον εἶναι νὰ δυνηθῇ αὕτη νὰ περιστείλῃ μέχρι τέλους τὰς οὐγγρικὰς διαθέσεις κατὰ τῶν Ῥώσων καὶ νὰ μὴ παρα-συρθῇ ὑπὸ ἀπροόπτου τινὸς γεγονότος εἰς τὴν ἔνοπλον ἐπέμβασιν, ἥτις κατὰ πάσαν πιθανό-τητα δὲν θέλει ἐπέλθῃ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ὅτῳ ἐνθυμούμεθα τὴν δῆλωσιν τῆς Γερ-μανικῆς σφιγγὸς, ἀποφνημαμένης αἰνιγματωδῶς πέρυσιν, ὅτι δὲν θέλει ἀνεχθῇ τὴν ταπεινώσιν ἢ βλάβην τῆς Αὐστρίας, ὑπὲρ δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐξηγηθῇ ἢ ὡς προσιδοποιήσις ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας ἔχουσα τὴν ἐξῆς περίπου ἔννοian· «ὁ-» φείλω τῇ Ῥωσσίᾳ δεῖγμα τι εὐγνωμοσύνης καὶ » τὸ ἐξοφλῶ διὰ τῆς οὐδετερότητός μου, δὲν δύ-» νημαι ὅμως νὰ ἐπιβάλλω καὶ τῇ Αὐστρίᾳ τὴν » αὐτὴν οὐδετερότητα, καὶ μάλιστα ἂν πρόκειται » αὕτη νὰ βλαφθῇ δὲν θέλω τὸ ἀνεχθῇ». Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καὶ ἄλλων δεδομένων ὑπο-στηρίζεται ὁ φόβος ὅτι ἡ ἀρχικὴ συνεννόησις τῶν τριῶν Αὐτοκρατόρων σπουδαίως ἐχαλαρώθη μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ πολέμου, ἂν ὑφίστατο ἔτι. Περὶ τῆς Γαλλίας, ὡς διατεθειμένης ἀπολύτως ν' ἀνε-χθῇ πάσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ μεταβολήν, ἔστω καὶ πρὸς ζημίαν τῆς, ἄνευ ἐπεμβάσεως, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ φέρωμεν τὸν λόγον· ὑπολείπεται ὅμως ἡ Ἀγγλία, τῆς ὁποίας τὰ βουλευματα δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ προσδιορίσῃ τις. Ἰσως ἐκληφθῇ ὑπὸ τινων ὡς τολμηρὰ, ἀλλ' ὅμως καὶ ἡμᾶς εἶναι ἡ μᾶλλον ὑπὸ τῶν πραγμάτων ὑποστηρι-ζομένη ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀγνοεῖ ἔτι καὶ σή-μερον ποῖαν πρόκειται ἡ πρέπει νὰ τραπῇ ὁδόν. Τὴν εἶδομεν ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτῳ ἀμφιρρέπουσαν ἐπὶ τῆς πορείας, ἣν πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ. Εἶδομεν τοὺς μεγάλους αὐτῆς πολιτικούς ἀνδρας τοσοῦτῳ διστάτας τὰς γνώμας· παρετηρήσα-μεν τὰ κατὰ καιροὺς διαθήματα αὐτῆς τοσοῦτον ἀμφίβολα, ἀτελῆ καὶ παλινβόλα· παρετηρήσα-μεν τόσῳ σπουδαῖον τὸν κατέχοντα αὐτὴν φόβον μὴ διακινδυνεύσῃ τὸ ἐλάχιστον ὑλικὸν αὐτῆς

συμφέρον· καὶ τέλος τόσον ἀνεξήγητον εὐρομεν τὴν ἐπιμονὴν αὐτῆς εἰς διατήρησιν καθεστώτος, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια πολλὰχὼς διεσεισθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὥστε ἀποκλίνομεν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι μέχρι τέλους ἀπὸ συγκαταβάσεως εἰς συγκατάβασιν θέλει καταλῆξει εἰς τὸ σημεῖον τοῦ νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀγκυραν σωτηρίας τὴν τυχοῦ-σαν ὑπὸ τὰς χεῖράς τῆς, ἔσω καὶ ταλαντευομένην, σανίδα καὶ ἀναπαυθῇ ἐπ' αὐτῆς ἀποδεχομένη τὰ γεγονότα, καὶ ἱκανοποιουμένη δι' εὐπρεποῦς τινος συνθήκης, ἥς τὴν ἀλλοθὴ ἀξίαν καὶ ἔννοιαν θέλει προσποιηθῇ ὅτι δὲν ἐννόησεν. Τίς οἶδεν, ἂν δὲν νομίσῃ ἀναγκαῖον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνά-πτυξιν τῶν ὑπὸ αὐτονομίαν ὑπαχθισμένων Τουρ-κικῶν Ἐπαρχιῶν, ἵνα ὑπηρετήσῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν· πῶς ἄλλως δύναται τις νὰ γνω-ματεύσῃ περὶ Ἀγγλίας, ὅταν ἀπὸ εἰκοσαετίος βλέ-πῃ αὐτὴν ἀμβλυωποῦσαν εἰς πάντα τὰ τῆς Ἀνα-τολῆς πράγματα (διότι τὰ τῆς Δύσεως καὶ ἀνώ-τερα τῶν ἡμετέρων δυνάμεων εἶναι καὶ ξένα τοῦ θεματός μας) καὶ μὴ σκεπτομένην εἰμὴ πῶς νὰ πωλήσῃ πλοῖα καὶ προϊόντα τῆς βιομηχανίας τῆς εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ ὅταν ἐνθυμηθῇ τις, ὅτι πρὸ τριῶν ἀκόμη ἐτῶν Ἀγγλος βουλευτῆς, με-ταβάς εἰς Τουρκίαν μετ' οἰκονομικὴν ἀποστολήν, ἐξεθείλazen ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἀγγλικῆς Βου-λῆς τὴν κατὰστασιν ἐν γένει τῆς Τουρκίας καὶ πρὸ πάντων τὴν οἰκονομικὴν!!! Ὅποταν τέλος ἀναλογισθῇ, ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ἐν Κωνσταν-τινουπόλει συνδιάσκεψιν ὑπέγραψε καὶ ἀπεδέχθη τὸν, διὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς πράγματι ἐπερ-χόμενον, ἐκρωσισμόν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν τολμᾷ νὰ συν-δράμῃ ἀνεπιφυλάκτως τὸν Ἑλληνισμόν, τὸ μό-νον στοιχεῖον ὅπερ δύναται ἐν τῇ Ἀνατολῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φραγμὸς κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῆς Ἀρκτοῦ, καὶ ἡ ἀντιμετώπισή τὸν καὶ ὅλους τοὺς λόγους ἀσύμφορον τῇ Εὐρώπῃ πανσλαβι-σμόν; Εἰς τίνα δὲ ἐποχὴν ἀρνεῖται τὴν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν συνδρομήν τῆς; Ἐν ἐποχῇ, καὶ ἢ ἡ Ῥωσσία μάχεται δῆθεν ὑπὲρ τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν καὶ καὶ ἢ ἢ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνδρομὴ τῆς Ἀγγλίας καθίστησιν ἀναπολόγη-τον τὴν Ῥωσσίαν. Ἐἶναι λυπηρὸν νὰ κρίνῃ Ἑλλήνων οὕτω περὶ Ἀγγλίας· ἀλλ' ὅμως τὰ πράγ-ματα, ὅπως μέχρι τοῦδε ἀνελήχθησαν, μόνην τὴν κρίσιν ταύτην δικαιολογοῦσι· προκειμένου δὲ περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ τοι-αύτη ἐκ τῶν πραγμάτων μορφωθείσα γνώμη πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλά-χιστον, ὡς βᾶσις καὶ ἐλαττήριον πάσης σκέψεως. Ὡς ἄλλως τε θέλομεν ἐκθέσει παρακατιόντες, ἡ περὶ Ἀγγλίας ἰδέα μας, καὶ ἐσφαλμένη ἂν ἦ, δὲν δύναται νὰ βλάβῃ τὸν Ἑλληνισμόν ἐν τῇ μελ-λούσῃ αὐτοῦ πορείᾳ, ἥτις εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῶν σκέψεών μας.

Ε'

Εν παρόδῳ εἵπομεν ἀνωτέρω, ὅτι φοβούμεθα ὡς μακροχρόνιον τὴν διάρκειαν τοῦ ὑφισταμένου Ῥωσο-Τουρκικοῦ πολέμου. Ἀσκοπον δὲν εἶναι νὰ ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα τοὺς λόγους, οἵτινες ὑπηγόρευσαν ἡμῖν τὴν τοιαύτην πεποίθησιν.

Ὁ πόλεμος τῆς σήμερον δὲν εἶναι πλέον οἶος ἄλλοτε, ἥτοι κατὰ τὸ πλεῖστον ζήτημα ἀνδρίας. Ὁ πόλεμος εἶναι νῦν καταστρεπτικὴ ἐπιστήμη ὑποτασσομένη εἰς μαθηματικούς ὑπολογισμούς· καὶ ἀπαιτοῦσα κατὰ τὴν ζήτησιν καὶ κατὰ θάλασσαν εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ εἰδικὰς γνώσεις μετὰ τακτικῆς ἐφαρμογῆς μᾶλλον ἢ ἀνδρίας. Ἀφ' ἐτέρου ἡ τελειοποίησις τῶν ὅπλων κατέστησε τὰς μάχας φονικωτάτας καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ νίκη καὶ ἡ ἥττα ἐξαρτῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ τῶν σχετικῶς πολυαριθμῶν ἢ ὀλιγαριθμῶν τῶν μαχομένων. Ἐν συντόμῳ, καθ' ἡμᾶς, ὁ πόλεμος τῆς σήμερον εἶναι ζήτημα παιδείας, διοργανισμοῦ, ὁπλισμοῦ καὶ ἐπομένως χρημάτων, καὶ τέλος ἀνθρωπίνης σαρκῆς.

Οἱ ἡγούμενοι τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ, καθ' ὅσον ἐκ τοῦ παρελθόντος δύναται τις νὰ κρίνῃ, καθυστεροῦσι πολὺ τῶν ἐν ταῖς δυτικαῖς Ἐπικρατείαις συναδελφῶν των ὡς πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις καὶ, τὴν χερίστον, καταφρονοῦσι τὴν ἐκπαίδευσιν προτιμῶντες τὴν ἐπίδειξιν. — Ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν διοργανισμὸν ἐν γένει, οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ἀμφισβηλλῶν, ὅτι πλεῖστα καὶ στοιχειώδεις ὑφίστανται ἐλλείψεις καθιστώσαι καὶ τὴν ἐπιμελητείαν ἀνεπαρκῆ καὶ τὰς κινήσεις δυσκόλους. Ὡς πρὸς τὸν ὁπλισμὸν δὲν καθυστερεῖ τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, εἰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο, δύναται τις εἰπεῖν, δὲν ὑπερέχει τοῦ ἀντιπάλου τῆς. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ῥωσίας δὲν διατελοῦσιν εἰς ἀνθρώπιν κατὰστασιν· ἀπ' ἧς δὲ ὁ πόλεμος ἤρξατο, πολλὰ παρέσχε συμπτώματα οἰκονομικῆς ἀδυναμίας. — Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ῥωσίας εἶναι ὁμολογουμένως ἀνεξάντλητος καὶ ἐπομένως δύναται νὰ παράσχῃ πολυαριθμὸν στρατιάν· δὲν εἶναι ὁμῶς εὐκόλος οὕτε ἡ πρόχειρος μόρφωσις πολυαριθμῶν καὶ ἱκανῶν μαχητῶν, οὕτε ἡ ἐξόπλισις αὐτῶν, πολλῶν δὲ μᾶλλον δυσκολωτέρα εἶναι ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ συντήρησις πολυαριθμοῦ στρατιᾶς ἐν ξενικῇ χώρᾳ. Τὰ μέχρι τοῦδε γινόμενα ἐλέγχουσι τὴν ἐξουσία τῶν ἰσχυρισμῶν ἡμῶν. Τὰ διαπραχθέντα ὑπὸ τῶν Ῥώσων στρατηλατῶν λάθη ὑπεῖξαν ἀνώτερα τῶν ὅτων ἡδύνατό τις νὰ ὑποπτεῖ. Δύσκολον δὲ εἶναι νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι τὰ γενόμενα λάθη θέλουσιν χρησιμεύσαι ὡς μαθήματα μὴ ἐπιτρέποντα τὴν ὑποτροπὴν αὐτῶν.

Ἀφ' ἐτέρου οἱ Τούρκοι ἀξιωματικοὶ εἶναι μὲν ἀμαθεῖς καὶ οὗτοι, ἀλλ' οὐχὶ ἀμαθέστεροι τῶν Ῥώσων στρατιωτικῶν. Οἱ ἡγέται ὁμῶς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων στρατηγικώτερον καὶ εὐκαθέστε-

ροι τῶν Ῥώσων. Ὁ στρατιωτικὸς διοργανισμὸς αὐτῶν εἶναι ὡσαύτως πλημμελής καὶ ἐλαττωματικὸς ὡς ὁ τῆς Ῥωσίας. Ὁ ὁπλισμὸς ὁμῶς αὐτῶν εἶναι ὁμολογουμένως ἄριστος, διότι ἐγκαίρως καὶ ἀφθόνως ἐπρομηθεύθη τοιοῦτον ἐκ τῶν τοῦ τελευταίου συστήματος· τὸ δὲ πλεονέκτημα τοῦ πλείστου μέρους τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι εἶναι ἄριστα ἐξοπλισμένοι περὶ τὴν χρῆσιν τῶν νέων ὅπλων. Περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Τουρκίας περιττὸν εἶναι νὰ ἐνδιατρίψωμεν, διότι τοῖς πᾶσι γνωστὴ εἶναι ἡ οἰκτρά αὐτῶν κατὰστασις· ὅτι ὁμῶς τηρεῖ τὴν Τουρκίαν ἐν ὑπεροχῇ πρὸς τὴν Ῥωσίαν, εἶναι, ὅτι αἱ ἀνάγκαι τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς ἐκ τῶν ἔξω καὶ τοῦ φανατισμοῦ αὐτοῦ, εἰσι κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$ κατώτερα τοῦ Ῥωσικοῦ. Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τέλους τῶν μαχίμων ἀνδρῶν, αἱ πηγαὶ τῆς Τουρκίας εἰσι σχετικῶς πρὸς τὴν Ῥωσίαν ἐλάσσονες· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ τόπου, ἐνθα ὁ πόλεμος διεξάγεται, καὶ τῆς εὐκόλου κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίας ἢ συγ' κέντρωσις αὐτῶν, ἐνθα αἱ ἀνάγκαι τοῦ πολέμου ἀπαιτοῦσιν, εἶναι ἀσυγκρίτως εὐκόλος· ὡς ἐκ τούτου δὲ βλέπει τις σήμερον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀριθμὸν στρατιωτῶν ἀνώτερον τοῦ προσδοκώμενου, ὁσημέραι δὲ ἀνανεούμενον ἢ αὐξανόμενον.

Τούτων τεθέντων, εὐνόητος εἶναι ἡ πλάνη τῶν πρεσβευόντων, ὅτι ἡ Ῥωσία, τὰς αὐτὰς περίπου πρὸς τὴν Τουρκίαν διαθέτουσα πρὸς τὸ παρὸν δυνάμεις, καὶ ἐνθ' ἡ Τουρκία ἔχει τὸ πλεονέκτημα τοῦ τηρεῖν θέσιν ἀμυντικὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς χώρᾳ ἢ τοῦ ἐκλέγειν μεταξὺ ἐπιθετικοῦ ἢ ἀμυντικοῦ πολέμου, δύναται εὐκόλως καὶ ταχέως νὰ στρατοπεδεύσῃ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὥστανεὶ ἐπρόκειτο περὶ στρατιωτικὸν περιπάτου. Οἱ τὴν γνώμην ταύτην ἔχοντες ἐφρόνουν ἔστω, ὅτι οἱ Ῥῶσοι εἰσβαλλόντες εἰς Βουλγαρίαν ἤθελον συναντηθῇ πρὸς πολυαριθμὸν Βουλγαρικὸν πληθυσμὸν ἑτοιμὸν νὰ τοὺς παρακολουθῇ καὶ αὐξήσῃ οὕτω τὸν ἀριθμὸν τῶν πολεμίων τῆς Τουρκίας. Ὅσοι ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τοῦ συνεγγυς τὸν Βουλγαρικὸν πληθυσμὸν, τὸν γεωργικὸν τοῦτον ζώοντα συρφετὸν, ὅστις οὐ μόνον τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν πατριωτισμοῦ δὲν ἔχει, ἀλλ' ἀγνοεῖ καὶ τὴν λέξιν «πατρίς», οὗτοι ἀρχήθεν ἀπεφάναντο, ὅτι οὐδεμίαν δύναται νὰ παράσχῃ ὁ Βουλγαρικὸς πληθυσμὸς στρατιωτικὴν χρησιμότητα. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἐν τούτοις ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ Ῥωσία ὑπελόγιζε σπουδαίως εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ, ἀπατηθεῖσα ἀπὸ τινος φιλοδόξου διπλωμάτας αὐτῆς καὶ ἀπὸ τινος ῥαδιούργου καὶ φιλοδόξου ἀρχηγοῦ τῶν Βουλγάρων. Τὰ πράγματα ὁμῶς ἀπέδειξαν, ὅτι ἐν Βουλγαρίᾳ δὲν ὑπάρχουσι στοιχεῖα ἐπιθετικῆς στρατιωτικῆς ἢ πολιτικῆς μορφώσεως ἢ ἀναπτύξεως.

Τασσόμεθα μεταξὺ τῶν φρονούντων, ὅτι ἐπὶ

τέλους ἡ Ῥωσία θέλει καταβάλλει τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' οὐχ ἥττον νομίζομεν, ὅτι ἡ Τουρκία θέλει ἀντιταξεί κραιπνὰ καὶ ἐρρωμένην ἀντίστασιν καὶ θέλει ὑποβάλλει τὴν Ῥωσίαν εἰς πολλὰς θυσίας διὰ τῆς παρατάσεως τοῦ πολέμου ἐπὶ χρόνον, ὅν τινα δὲν δυνάμεθα μὲν ὀριστικῶς νὰ ὀρίσωμεν, ἀλλὰ δὲν θεωροῦμεν λίαν σύντομον. Ἐπεμείναμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδέας μας περὶ διαρκείας τοῦ παρόντος πολέμου, διότι ταύτην νομίζομεν ἐπηρεάζουσιν τὸ ζήτημα τῆς διαγωγῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν καθεστῶτων

Ε'

Παρήλθον δυστυχῶς οἱ καιροί, καθ' οὓς τὰ ἔθνη ἐνίοτε ὠδηγοῦντο εἰς τὰς ἑαυτῶν πράξεις ὑπὸ μόνων αἰσθημάτων. Οἱ σημερινοὶ καιροί, ἀποβαλόντες τὸν αἰσθηματικὸν χαρακτῆρα, κατέστησαν θετικοὶ καὶ ὡς ἔχουσιν τῆς πολιτικῆς παντὸς ἔθνος· ἐπιβάλλουσι τὸ συμφέρον αὐτοῦ. Οὐδὲν ἔθνος σήμερον ἀπεκδύεται εἰς πόλεμον, ὅταν δὲν διακινδυνεύωσι μέγιστα αὐτοῦ συμφέροντα ἢ δὲν προσδοκᾷ μέγιστα ἐξ αὐτοῦ ὠφελήματα· οὐδὲν δὲ ἔθνος ἐπεκτείνει τὴν ἑαυτοῦ συνδρομὴν καὶ προστασίαν ἐπὶ ἐτέρου ἔθνος, εἰμὴ ἐντὸς ἐρίων μὴ ὑποχρεούντων αὐτὸ εἰς ὑλικὰς ὑσσίας. Οὐδενὸς ἀντιφρονούντος εἰς ταῦτα, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν πρέπει νὰ βασίζεται εἰμὴ εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ὑλικὰς δυνάμεις καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν συνδρομὴν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἵτινες θέλουσιν ὑπολάβει τὸν Ἑλληνισμὸν ὡς ἀναγκαῖον ἐν τῇ Ἀνατολῇ στοιχεῖον ἐν τῷ συμφέροντι αὐτῶν τῶν ἰδίων. Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾷ ἀρωγὴν οὕτε ἀπὸ τῆς Ῥωσίας, διότι τῇ ἔδωκε ὀφειλὴν, οὕτε ἀπὸ τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας, διότι οἱ ἀρχαιότεροι Ἕλληνες ἐχειραγώγησαν αὐτὰς εἰς τὰς ἐπιστήμας, οὕτε ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, διότι τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης κοσμοῦσι τὰ μουσεῖά της, οὕτε τέλος ἀπὸ τῆς Γερμανίας, διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν τροφήν, ἣν παρέχουσιν αὐτῇ αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφαί. Τούτου τεθέντος, ἐξεταστέον τίνα ὀφείλει ὁ Ἑλληνισμὸς ν' ἀκολουθήσῃ πορείαν, ὅπως οὐ μόνον ἀποφύγῃ ἐνδεχομένην χειροτέρευσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίσῃ τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης του ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὅπως δὲ ὤλεν σαφέστεροι εἰς τὰς κρίσεις μας, δέον νὰ χωρίσωμεν τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς δύο μέρη καὶ ἐλεύθερον, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν εἰδικῶς τὴν θέσιν καὶ τὸ συμφέρον ἑαυτοῦ αὐτῶν, διότι δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ εἴπῃ τις, ὅτι εἰς δεδομένην τινα περίστασιν καὶ ἰδίως ὅταν πρόκειται περὶ πράξεων, αἵτινες δυνατόν εἶναι νὰ συνεπαγάγωσι τὴν χειροτέρευσιν τῆς σημερινῆς θέσεως, ὑπάρχει τις διαφορὰ εἰς τὰ συμφέροντα τῶν δύο τούτων μερίδων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ ἐλεύθερος Ἑλληνισμὸς, ἥτοι ἡ ἀπληρευρωμένη γυνίκα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀποτελεῖ

Κράτος αὐτονομούμενον καὶ ἀνεξάρτητον κατὰ τὰς δυνάμεις ἐν τῇ χρεῖα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν. Ὁφείλων λοιπὸν ὡς Κράτος νὰ ρυθμίσῃ τὴν διαγωγὴν του, δὲν δύναται νὰ λησμονῇ τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὴν θέσιν του ἀπέναντι τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, ὅπως ἦνε τοῦλάχιστον σεβαστὴν ἐν τῇ σμικρότητί του, καὶ νὰ μὴ παρέχῃ ἀφορμὰς δυσμενεῖς ἐκ πράξεων παρεκτροπόμενων ἐκ τῶν διεθνῶν νομίμων. Ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν πρέπει ν' ἀναμείνη συνδρομὴν παρὰ τινος τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων προερχομένην ἐξ αἰσθηματικῶν λόγων· δὲν ἐπεταί ὁμῶς ἐκ τούτου, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται ἀβλαβῶς ν' ἀδιαφορῇ ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ διὰ παρεκτροπῶν νὰ προκαλῇ τὴν δυσμενέαν οἶαν δὴποτε ἐξ αὐτῶν. Ὅσον δύσκολος εἶναι ἡ ἀπόκτησις τῆς εὐμενείας καὶ τῆς συμπαθείας μεγάλου τινὸς Κράτους πρὸς τι μικρότερον, τόσῳ τοῦναντίον εὐκόλος εἶναι ἡ πρόκλησις τῆς δυσμενείας αὐτοῦ. Ἐξέθηκαμεν ἀνωτέρω τὸ φρόνημα ἡμῶν περὶ τῶν διαθέσεων ἐκείνης τῶν Δυνάμεων πρὸς τὸν καθόλου Ἑλληνισμὸν καὶ δυστυχῶς δὲν ἀνεκαλύψαμεν πολλὰ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ συμπτώματα. Ἀλλὰ μὴ δυνάμεθα ἢ διακιοῦμεθα διὰ τοῦτο καὶ νὰ δηλώμεν αὐταῖς δυσαρέσκαιαν; Οὐδνμῶς. Ὡς ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἔθνων ὑπάρχει, νομίζομεν, ἡ κλίμαξ τῆς δεούσης συμπεριφορᾶς τοῦ μικροτέρου πρὸς τὸν μεγαλύτερον· πάντοτε δὲ κερδίζει ὁ εἰδὼς νὰ ἵσταται εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ θαυμίδα καὶ προσπαθῶν μόνον εὐσχήμως, περιστάσεως δουλείας αὐτῷ, νὰ καταλαμبدῇ τὸν τυχόντα κενὸν χώρον εἰς τὴν ἀνωτέραν. Δὲν κερδίζει τις μηδὲν, νομίζομεν, βεβαιῶν ἐκάστοτε τὸν ἀνώτερόν του, ὅτι οὐδὲν ἐλπίζει παρ' αὐτοῦ ἀπεναντίας πολλάκις διὰ τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς του τὸν ὑποχρεοῖ καὶ ἀκοντὰ νὰ τῷ φανῇ χρησίμος. Ἐν τούτῳ, καθ' ἡμᾶς, ἔγκειται ἐν γένει τὸ συμφέρον τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνισμοῦ. Ἄν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, πολιτευομένη ὡς μέχρι σήμερον, κατορθώσῃ νὰ ἐξαγοράσῃ τοὺς καιροὺς μηδένα δυσχεροῦσα ἐν τῷ ἑωτέρῳ καὶ δραστηρίῳ καὶ συνετῶς ἐργαζομένη διὰ τὴν διαφύσιν τῶν ἐσωτερικῶν, θέλει ἄρει ἡθικὴν νίκην λαμπροτέραν καὶ ὠφελιμωτέραν πάσης ἄλλης ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν μαχῶν. Ἀσυμφωτότατον τῇ Ἑλλάδι νομίζομεν νὰ σπεύσῃ καὶ κηρυχθῇ ἀφ' ὧς ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς μιᾶς οἰασθῇ ποτε τῶν Δυνάμεων ἐπὶ οἰαδήποτε ὑποσχέσει. Ἐπίσης δὲ ἀσύμφορον νομίζομεν νὰ συμβουλεύσῃ ὅποιον δὴποτε κίνημα ἐν ταῖς δούλαις Ἐπαρχίαις ποῖν ἢ ἐκκαθαρισθῶσι τὰ πράγματα καὶ φανῇ ὁ ἐπικρατήσων. Εὐτυχῶς ἡ πολιτικὴ θέσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἀπέναντι τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων διευκολύνει τὴν ὁδὸν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, διότι αὐτὰ κατὰ τὸ 1869 συνυπέγραψαν τὸ γνωστὸν πρωτόκολλον

περὶ τῆς θέσεως τοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ δούλου Ἑλληνισμοῦ, εὐκολον εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν ἡ Ἑλλάς ὀφείλῃ νὰ σπεύσῃ εἰς παραβόλους κινήσεις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων ἀδελφῶν, ὁπόταν μάλιστα κινδυνεύῃ νὰ μὴν ἀπαντήσῃ παρ' αὐτοῦ τὴν αὐτὴν διὰ θέσιν τοῦ νὰ κινδυνεύσῃ τὸ πᾶν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεώς των. Καθ' ἡμᾶς, οὐδὲν ἀσκοπώτερον καὶ ἐπιβλαβέστερον τῆς τοιαύτης ἁώρου ἐνεργείας. Οὐδὲν ἄλλο θέλει ἔχει αὕτη ἀποτελέσμα ἢ νὰ ἐξαντλήσῃ τοὺς ὀλίγους πόρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου πρὸς εὐχαρίστησιν ἱσως ἐκείνων, οἵτινες ἔχουσι τὸ συμφέρον ἐν τῇ ἐξαντλήσει του. Ἡ Ἑλλάς δαπανώμενη, κατὰ τὸν Ἰσοκράτην, «ἐφ' ἃ μὴ δεῖ, ὀλίγη ἔσεται ἐφ' ἃ δεῖ.» — Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ δούλος Ἑλληνισμός, ἂν ἐξαντληθῇ ἁώρως, κινδυνεύει, ἂν καὶ ὁπόταν ἔλθῃ ἡ κατὰ ληλος ὥρα, νὰ εὐρεθῇ κατεστραμμένος καὶ πρὸς οὐδὲν ἱκανός.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἁώρως καὶ ἀσκόπως (δηλαδὴ ἄνευ βεβαίου ὑποστηρίγματος) ἐκινήθησαν καὶ ἡ ἐλευθερία Ἑλλάς καὶ οἱ δούλοι Ἑλληνες καὶ κατὰ ῥῥωσαν οὐ μόνον ν' ἀποφύγῃσι καταστροφάς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἴδωσι τὰς κινήσεις των στεφανωμένους δι' ἐπιτυχίας, ἐξησφάλισαν ἄρα γε δι' αὐτῶν τὴν παραγκυτωποίησιν τῶν πόθων των; δυστυχῶς ὅχι, καθ' ἡμᾶς. Πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας τούτου ἐσμέν ἡναγκασμένοι νὰ ἐπανελέθωμεν ἐν μέρει εἰς τὰ προλεχθέντα.

Φρονοῦμεν, ὅτι, ἂν τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα πρόκειται νὰ λυθῇ ῥιζικῶς, θέλει ἀποδοθῇ καὶ τῇ Ἑλλάδι ὅ,τι μόνον αἱ περιστάσεις ὑπαγορεύουσιν εἰς τὸν ἐπικρατήσαντα ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ συμφέροντι. Ἄν δὲ πρόκειται ν' ἀναβληθῇ ἡ λύσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, βεβαίως δὲν θέλει γίνεαι ἐξαίρεσις διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐνεκα τῶν θυσιῶν, εἰς ἃς ὑπεβλήθη. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ ζήτημα τοῦ νὰ τηρηθῇ ἡ καταλυθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας δὲν δύναται νὰ ἐκβιάσῃ ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν νέων θυσιῶν αὐτῆς. Καθ' ἡν περιπτώσιν ἤθελε τυχὸν ἀναβληθῇ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος, πεπεσμέθα, ὅτι θέλει ἀφεθῇ τῷ Ἑλληνισμῷ ὁδὸς, ὅπως, τοῦ καιροῦ προϊόντος, κατισχύσῃ τοῦ Σλαβικοῦ στοιχείου.

Ἐπάρχουσιν ἐν τούτοις τινες ἰσχυρίζομενοι, ὅτι ἡ σημερινὴ κατὰστασις ἀποβαίνει ἀφόρητος καὶ ὡς ἐκ τούτου δικαιολογεῖται καὶ αὐτὸς ὁ παρακεκινδυνευμένος ἀγών. Εὐτυχῶς οἱ ταῦτα λέγοντες εἰσὶν ὀλίγιστοι, ἡ πρὸς αὐτοὺς δὲ ἀπάντησις πάνυ εὐκολός. Οὐδὲν ἐπιτρέπεται νὰ καταστρέφῃ καὶ ὅ,τι ἀκόμη πιστεύει ὅτι δύναται νὰ ἀνοικοδομηθῇ, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ προῖδῃ, ἂν αἴφνη; δὲν θέλουσιν ἐλλείψει εἰς αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ἀνοικοδομήσεως. Τὴν Ἑλλάδα δὲν κατεστραμμένον ἡμεῖς; τὴν κατεστραμμένην

οἱ πατέρες ἡμῶν δι' αἱμάτων καὶ θυσιῶν, κατέλιπον δὲ αὐτὴν εἰς ἡμᾶς ὡς κληρονομίαν, ἣν ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ καταλίπωμεν εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς, ἂν ὅχι μεγαλειτέραν, τοὐλάχιστον οἶκον παραλείβομεν. Ἐσμέν, οὕτως εἰπεῖν, κληρονόμοι ἔχοντες δικαίωμα μόνον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁποῖον εἶναι τὸ συμπέρασμα τῶν διατυπώσεων ἀνωτέρω σκέψεών μας; Ὁφείλει ἄρα γε ἡ Ἑλλάς νὰ δέσῃ τὰς χεῖρας μὴδὲν πράττουσα καὶ μὴδὲν ἀπολύτως ἐνεργοῦσα; Οὐχὶ βεβαίως. Ἡ Ἑλλάς, οἶκον ἐπλάσαν αὐτὴν, ὀφείλει κατ' ἀνάγκην νὰ ὑποστῇ ὕλικὰς θυσίας καὶ νὰ παρασκευασθῇ ἐκ τῶν ἐνόντων. Παρασκευὴν σκόπιμον ἐννοοῦμεν τὴν ἀληθῆ καὶ πλήρη διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ αὐτῆς. Δὲν ἀποβλέπομεν τὸσφ εἰς τὸ ποσὸν ὅσφ εἰς τὸ ποιόν, προτιμῶμεν δηλονότι στρατὸν ὀλιγαριθμότερον ἄλλ' εἰς μὴδὲν καθυστεροῦντα. Θέλομεν αὐτὸν πρότυπον στρατοῦ, εἰ δυνατόν, διότι καθ' ἡμᾶς δὲν εἶναι προωρισμένος εἰς ἐκστρατείας κατακτητικὰς, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὴν υπεράσπισιν τῆς χώρας καὶ ἐν ἀνάγκῃ θέλει χρησιμεύει, ἂν ἦναι πεπωμένον, εἰς κατοχὴν ἐπαρχιῶν ἐπιβόλλων τὴν τάξιν καὶ παρέχων ἐκυτόν ὡς ὑπόδειγμα στρατοῦ μικροῦ μὲν Κράτους, ἀλλὰ πεπολιτισμένου καὶ ἐκπολιτιστικοῦ. Ὑπὸ μόνῃ τὴν ἐποψιν ταύτην ἐννοοῦμεν τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, φρονοῦντες, ὅτι ἡ παρούσα τοιοῦτου στρατοῦ ἐν ταῖς δούλαις Ἐπαρχίαις θέλει χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ ἐνθουσιάσῃ τοὺς δούλους ἀδελφοὺς καὶ πείσῃ αὐτοὺς νὰ καταταχθῶσι σωρηδὸν ὑπὸ τὰς ἑλληνικὰς σημαίας. Ἄν ὅμως αἱ Ἑλληνικαὶ στολαὶ παρουσιασθῶσιν ἐν ταῖς δούλαις Ἐπαρχίαις ἀσυντάκτως, οἱ οὕτως ἐπιδραμόντες θέλουσι θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν δούλων ἀδελφῶν ὡς φιλόδοξοι καὶ ἀκέφαλοι, ἀντὶ δὲ νὰ ἐμπνεύσῃ ἐνθουσιασμόν θέλουσιν ἐξεγείρει τὸν φόβον καὶ τὴν ἀποστρεφὴν ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν φαίνονται ἀγωνιζόμενοι. Ἄλλως τε, ἂν ὑπὸ τὸν τύπον καὶ μὲ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀτάκτων ἐπαναστατῶν πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, ματαία καὶ ἀσκοπὸς ἀποβαίνει ἡ πολυδάπανος συγκρότησις καὶ συντήρησις αὐτοῦ.

Ἐπαναλαμβάνοντες τὴν ιδέαν, ὅτι αἱ προπαρασκευαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου πρέπει νὰ γίνωσιν ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ κατὰ βαθμὸν μὴ ἐξαντλοῦντα τοὺς πόρους αὐτοῦ ἐν μικρῷ χρόνῳ διαστήματι, ἐννοοῦμεν ὅφ' ὅλας τὰς ἐποφείας νὰ ἦναι ἡ Ἑλλάς σεβαστὴ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεων τῆς καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνει ταύτας ἐπιχειροῦσα τὴν ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς ἄρσιν φορτίου, ὅπερ δὲν δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ βαστάσῃ. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀναχωροῦντες ἀρχῆς; δὲν ἐγκρίνομεν, καὶ ἐν τοιαύτῃ μάλιστα ὥρᾳ, τὴν ἐσπευσμένην νικητικὴν τῆς Ἑλλάδος παρασκευὴν ὑπὲρ τὰς κα-

λῶς λελογισμένους δυνάμεις τῆς. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετασθῇ, ἂν ἡ Ἑλλάς ἡδύνατο νὰ ἦναι καλλίτερον παρεσκευασμένη νικητικῶς, ἀλλ', ἐὰν ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ πρόσδοι τῆς χώρας, οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἡδύνατο ν' ἀποκτήσῃ ἄξιον λόγου στόλον καὶ μάλιστα νὰ διατηρῇ αὐτὸν καὶ τὸν ἀναεοῖ, ὅσας νέαι παρουσιάζονται ἀνακαλύψεις καθιστῶσαι ἄχρηστα τὰ πρότερον κατεσκευασμένα πλοῖα. πολλῶ δὲ ἥττον σήμερον ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται ἐκτάκτως ν' ἀποκτήσῃ στόλον, νὰ ἐξοπλίσῃ αὐτὸν καὶ νὰ ἐκγυμνάσῃ ἐκ τοῦ προχείρου ἀξιωματικούς καὶ ναύτας πρὸς κατάλληλον αὐτοῦ διοίκησιν, δὲν δύναται δὲ ἐπὶ τέλους ν' ἀντέχῃ οἰκονομικῶς εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἔαν, λέγουσι τινες, ἐξεγερθῶσιν αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον ἀπειληθῇ ὑπὸ τῆς Τουρκίας καίτοι μὴ ἐνοχοποιηθῇ, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπερασπισθῶσιν αἱ παράλιοι τῆς Ἑλλάδος πόλεις; Ἐὰν ἡ Ἑλλάς φρονίμως πολιτευθῇ, εἶναι ἀδύνατον καθ' ἡμᾶς ν' ἀφεθῇ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Τουρκίας; οὐχ ἥττον δὲ ἀδύνατον εἶναι ἡ Τουρκία ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ νὰ προέλθῃ εἰς ἄμεσον κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπίθεσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτου ὑποθεθέντος, ἡθέλομεν προτιμῆσαι ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς νικητικῆς ἡμῶν ἀδυναμίας ν' ἀντιτάξωμεν εἰς τὴν Τουρκίαν στόλον ἀνεπαρκῆ, ἔστω καὶ ἐπὶ τῷ κινδύνῳ τοῦ νὰ καταστραφῇ οὗτος.

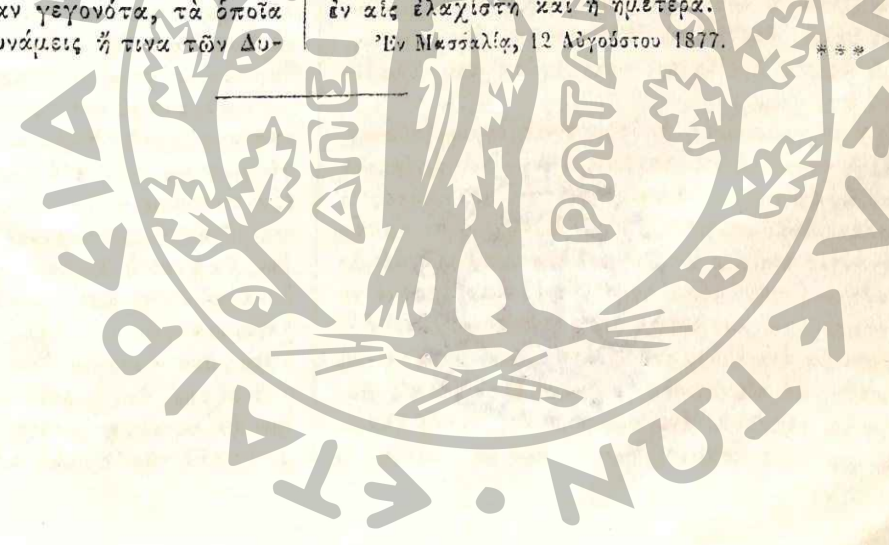
Ἄλλ' ἴσως ἀντιτάξῃ ἡμῖν τις, πρὸς τί τότε αἱ κατὰ ξηρὰν παρασκευαί; Εἰ καὶ ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω παρουσιάζουσιν εὐκρινεῖς τὰς ἐπὶ τούτῳ ιδέας μας, οὐχ ἥττον πρὶν ἢ καταλήξωμεν τὸν λόγον, ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ προέλθωμεν εἰς τινὰ συγκεφαλαίωσιν περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς προτιμητέας πορείας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ καθ' ὅλου Ἑλληνισμοῦ.

Δύο καθ' ἡμᾶς περιπτώσεις δύναται νὰ παρουσιασθῶσιν ἢ αἱ δούλαι ἐπαρχίαι ἐνδέχεται ὅπως δῆποτε νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ ἀναγκάσωσι τὴν ἐλευθερὰν Ἑλλάδα νὰ συνδράμῃ αὐτάς, ἢ θὰ λάβωσι χώραν γεγονότα, τὰ ὅποια θέλουσιν ἐκβιάσει τὰς δυνάμεις ἢ τινὰ τῶν δυ-

νάμεων, ὅπως παροτρύνῃ τὴν Ἑλλάδα νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διεξαγομένην πάλην. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἡ Ἑλλάς ὡς Βασίλειον, διατελοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τριῶν μεγάλων δυνάμεων, δικαιούται νὰ παραστήσῃ αὐταῖς τὸ δύσκολον τῆς θέσεώς της, συνάμα δὲ ὀφείλει νὰ ἐκτιμήσῃ τὸ σπουδαῖον καὶ ἐπικαίρον τῶν ἐπαναστάσεων ἢ μὴ, καὶ ἢ συμβουλεύσῃ τὴν περιστολὴν αὐτῶν ἢ τὰς ὑποστηρίξῃ ἠθικῶς ἀφίνουσα εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ἐνεργείαν τῶν Ἑλλήνων πᾶσαν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν συνδρομὴν καὶ θυσίαν. Ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ἡ Τουρκία ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτῆς ἤθελε προσβάλλει τὴν Ἑλλάδα, τότε, καὶ μόνον τότε, ὀφείλει ἡ Ἑλλάς νὰ μεταχειρισθῇ τὸν στράτον τῆς καὶ ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ἀμυνομένη κατὰ τῆς ἐχθρικῆς ἐισβολῆς καὶ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰς συμπαθείας ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ἥτοι ὅταν παροτρυνόμενη ὑπὸ τινος Εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα ἡ Ἑλλάς, τότε θέλει μεταχειρισθῇ τὰς κατὰ ξηρὰν παρασκευὰς καὶ προβῇ διὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῆς κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης καὶ τῶν συμφερόντων τῆς. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ Ἑλλάς οὐδένα θέλει ἔχει λόγον ν' ἀνησυχῇ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν παραλίων αὐτῆς πόλεων. Καὶ κατὰ τὰς δύο δὲ ταύτας περιπτώσεις ἡ Ἑλλάς δὲν θέλει βεβαίως κινήθῃ ἁώρως καὶ ἀσκόπως. Ἰδοὺ δὲ καθ' ἡμᾶς ὁ λόγος, ὅστις ἐπιβάλλει τῇ Ἑλλάδι τὴν ἀνάγκην τῶν παρασκευῶν ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἐντὸς μέτρου ἐπιτρέποντος αὐτῇ νὰ ὑποστῇ ἐπὶ χρόνον σχετικῶς μακρότερον βάρος ἐκτάκτων δαπανῶν καὶ ἐκτάκτων φόρων αἵματος καὶ πολυειδῶν ἐμμέσων θυσιῶν.

Ταῦτα ἡμῖν δοκεῖ. Ἄν ὀρθῶς σκεπτώμεθα, εὐχόμεθα πολλοὶ νὰ συμμερισθῶσι τῆς γνώμης ἡμῶν. Ἄν τούναντίον, εὐτυχεῖς λογισθῶμεθα ἂν εὐρεθῶσιν ἕτεροι ἀποδεικνύοντες ἡμᾶς ἡπατημένους. Οὕτως ὁ Ἑλληνισμός θέλει τύχει τοῦ μεγαλείου του, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ οὐσιώδες καὶ πολυπόθητον πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς καρδίαις, ἐν αἷς ἐλαχίστη καὶ ἡ ἡμετέρα.

Ἐν Μαρτίᾳ, 12 Ἀυγούστου 1877.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΕΚΔΟΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΤΙΤΛΟΣ: ...
ΑΡΧΗΓΟΣ: ...
ΕΚΔΟΣΗ: ...

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΕΚΔΟΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΤΙΤΛΟΣ: ...
ΑΡΧΗΓΟΣ: ...
ΕΚΔΟΣΗ: ...

